

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті розкриваються теоретичні питання, пов'язані з адміністративною відповідальністю юридичних осіб та впливом законодавства Європейського Союзу на законодавство України. Висловлюється думка про недоцільність визнання юридичних осіб суб'єктами адміністративної відповідальності.

Ключові слова: законодавство, суб'єкти відповідальності, адміністративна відповідальність, юридичні особи, юридична відповідальність.

**Губанов Олег
Олександрович,**

кандидат юридичних наук, провідний юрист програми з вивчення адаптації законодавства України до законодавства ЄС юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Розбудова української державності та зміна суспільно-політичної ситуації в Україні після набуття нею незалежності потребують реформування та вдосконалення правової системи, у тому числі й адміністративного права. Перехід до ринкових відносин зумовив появу створення не тільки нових організаційно-правових форм юридичних осіб і нових видів підприємницької діяльності, але й зовсім інших видів адміністративної відповідальності за порушення господарської діяльності, що потребує їх правового врегулювання. Особливо гостро ці питання стосуються юридичних осіб, відповідальність яких чинним Кодексом про адміністративні правопорушення не встановлена [1, с. 81].

Прагнення України стати членом Європейського Союзу тягне за собою реформування практично всієї правової системи нашої держави. Однак, як зазначає вчена, не можна стверджувати, що це завжди приносить користь, тому що, як правило, більшість змін вносяться під тиском з боку ЄС і майже ніколи при цьому не враховуються традиції національної правової системи» [2, с. 128].

Аналіз наукових думок щодо встановлення адміністративної відповідальності підтверджує, що це питання є досить гострим, особливо в умовах впливу європейського законодавства на національне законодавство,

про це свідчить запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб у національному законодавстві. Як зазначає І. П. Голосніченко, однією з актуальних і нерозв'язаних проблем є визначення суб'єктивної сторони адміністративного проступку, суб'єктом якого виступає підприємство, установа, організація або об'єднання громадян. Загально визнано, що однією з ознак суб'єктивної сторони правопорушення є вина, тобто психічне ставлення правопорушника до своїх дій та їхніх наслідків, виявлене у формі умислу або необережності. Питання вини юридичної особи як суб'єкта адміністративної відповідальності сучасною наукою глибоко не досліджено [3, с. 470].

Прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 р., відповідно до якого Загальну частину Кримінального кодексу України було доповнено окремими статтями в частині юридичних осіб, до яких застосовуються заходи кримінально-правового характеру [4], породило нові дискусії щодо визнання юридичних осіб суб'єктами адміністративної відповідальності.

Питання адміністративної відповідальності юридичних осіб досліджували українські вчені: Г. П. Бондаренко, І. П. Голосніченко, С. Т. Гончарук, Є. В. Додін, Е. Ф. Демський, Л. В. Коваль, О. П. Світлиний та ін., проте питання адміністративної відповідальності юридичних осіб у контексті

адаптації законодавства України до законодавства ЄС обумовлює актуальність цієї статті.

Здійснений аналіз наукових думок щодо встановлення або невизнання суб'єктом адміністративної відповідальності юридичних осіб — різноманітний.

Принципову позицію щодо визнання юридичних осіб суб'єктами адміністративної відповідальності в українській адміністративно-правовій науці дотримується Є. В. Додін, який зазначає, що тривалий час в адміністративно-правовій науці суб'єктом поступку визначалася лише фізична особа, що знайшло своє відображення в Кодексі України про адміністративні правопорушення. Однак розвиток ринкових відносин, виникнення приватного підприємництва зробили необхідним посилити контроль з боку держави за додержанням юридичними особами обов'язків у сфері здійснення виконавчої влади й встановити адміністративну відповідальність у разі порушення цих обов'язків [5, с. 114–115].

Слід звернути увагу, що за період існування СРСР, у 30–50 роках минулого століття, чинним тоді законодавством суб'єктами адміністративного проступку визнавалися і юридичні особи. Проте Указом Президії Верховної Ради СРСР від 21 червня 1961 року «Про подальше обмеження застосування штрафів, що накладаються в адміністративному порядку», відповідний акт було скасовано [6]. Аналогічні нормативно-правові акти існували і в союзних республіках, які теж було скасовано.

Слід також звернути увагу, на те що на сьогодні в багатьох країнах суб'єктами адміністративної відповідальності є юридичні особи, зокрема, адміністративна відповідальність юридичних осіб визнана в Білорусії, Італії, Португалії, Німеччині та інших країнах ЄС.

Д. М. Лук'янець теж вважає, що юридична особа є потенційно деліктоздатною і повинна нести відповідальність, причому не тільки цивільно-правову, але й адміністративну. На його думку, якщо цивільно-правова відповідальність використовує засіб впливу на юридичних осіб через майнові відносини, у той же час адміністративна відповідальність охоплює всі можливі напрями впливу [7, с. 57]. На нашу думку, адміністративна відповідальність не може охоплювати всі можливі напрями впливу на юридичних осіб, для цього чинним вітчизняним законодавством встановлено й інші види юридичної відповідальності.

Щодо адміністративної відповідальності, то, на думку Л. В. Ковалюка, адміністративна відповідальність — це репресивний вид відповідальності, за якого покарання має характер особистого перетерплювання кари, а вплив спрямовується на волю правопорушника з тим, щоб змусити його відчувати певне психічне переживання кари, докладати зусиль до подолання мотивів, якими обумовлюється його ірраціональна поведінка, та стимулювати мотиви, що мають схилити правопорушника до поведінки, яка узгоджується з правовими нормами. Лише особиста (персональна) відповідальність за адміністративні пра-

впорушення може забезпечити здійснення таких функцій покарання, як осуд, страх, запобігання, виправлення, перевиховання. Тут встановлення особистої вини та форм її прояву є основною умовою (суб'єктивною підставою) застосування відповідальності, покарання. Відсутність вини не створює складу проступку. До того ж визнання суб'єктами адміністративної відповідальності юридичних осіб не узгоджується з процесуальним порядком порушення справ про адміністративні правопорушення, що передбачає складання протоколу на конкретну особу, ознайомлення її з матеріалами справи, отримання від неї пояснень тощо [8, с. 24].

У питанні встановлення адміністративної відповідальності юридичної особи ще в середині сімдесятих років минулого століття Г. П. Бондаренко звертав увагу на помилковість твердження окремих авторів, що суб'єктом адміністративного проступку може бути юридична особа, вони механічно підміняють поняття суб'єкта адміністративного примусу поняттям суб'єкта адміністративного проступку, безпідставно розширюють межі адміністративної відповідальності, включаючи до неї і правопорушення, які не є адміністративними проступками і за які не настає адміністративна відповідальність, а застосовуються заходи адміністративного запобігання або адміністративного припинення [9, с. 77].

На думку інших науковців, визнання юридичних осіб суб'єктами адміністративної відповідальності є передчасним, необґрунтованим, і включення до проекту нового Кодексу України

про адміністративні проступки є недоцільним [10, с. 151].

Принципової позиції щодо невизнання юридичної особи суб'єктом адміністративної відповідальності дотримується Е. Ф. Демський, який стверджує, що «Визнання юридичної особи суб'єктом адміністративної відповідальності є передчасним, і ніхто переконливо в юридичній літературі ще не обґрунтував, що суб'єктом адміністративної відповідальності повинна бути юридична особа» [11, с. 25]. На думку Е. Ф. Демського, установлення Господарським кодексом України, поряд з відшкодуванням збитків у сфері господарювання, штрафними та оперативно-господарськими санкціями, адміністративно-господарських санкцій (ст. ст. 238–250), є достатнім для юридичної відповідальності [11, с. 26].

Проти визнання юридичних осіб суб'єктом адміністративної відповідальності заперечував і О. П. Світличний, який, досліджуючи проблемні питання адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства, на підставі аналізу норм Конституції України, адміністративного, цивільного, господарського та природоохоронного законодавства, приходять до висновку про недоцільність визнання суб'єктом адміністративної відповідальності юридичних осіб. На його думку, встановлення адміністративної відповідальності юридичної особи в адміністративному законодавстві є недостатньо обґрунтованим. Він вважає, що до юридичної особи можуть бути застосовані адміністративно-господарські заходи, а також

заходи цивільно-правової відповідальності. Саме в цій площині необхідно законодавчо в першу чергу врегулювати питання відповідальності посадових осіб (засновників) юридичних осіб [1, с. 83–84].

Аналізуючи норми вітчизняного законодавства, яким передбачена різноманітна відповідальність юридичних осіб (цивільно-правова, кримінальна, адміністративна, фінансова, господарсько-правова та інша), О. П. Світличний звертає увагу, що до цього часу на законодавчому рівні не вирішено питання щодо загальноприйнятого в теорії права і закріпленого в Конституції України (п. 22 ст. 92) виду юридичної відповідальності, тобто яку саме відповідальність повинні нести юридичні особи в разі порушення ними перерахованих нормативно-правових актів, якими встановлена юридична відповідальність юридичних осіб. Безпосереднє визнання юридичної особи суб'єктом адміністративної відповідальності, на думку вченого, може призвести до подвійної відповідальності, а тому формування інституту адміністративної відповідальності юридичних осіб є передчасним [1, с. 85].

Що стосується відповідальності юридичних осіб, то, на думку вченої-криміналістки С. Я. Лихової, оскільки відповідно до існуючих вітчизняних доктрин кримінального, адміністративного, трудового права суб'єктом кримінальної, адміністративної або дисциплінарної відповідальності може бути виключно фізична особа, то за логікою нових законів юридичні особи будуть притягатися до юридичної відповідальності, вид якої

не визначений. Така відповідальність можлива тільки як цивільно-правова, що, в цілому, відповідало б умовам Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією. Аналіз законодавства про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційного правопорушення, у тому числі й злочину, умов та порядку притягнення юридичної особи до відповідальності, свідчить про спробу введення квазі відповідальності змішаного (кримінально-адміністративного) типу, яка є прямим відходом від основоположних принципів існуючої доктрини кримінального права. Цей, нібито, новий вид відповідальності не може застосовуватися самостійно, незалежно від результатів кримінального переслідування відповідної фізичної особи, у той час, коли відповідно до чинного законодавства фінансові санкції (як вид адміністративної відповідальності) накладаються на підприємства незалежно від інших видів відповідальності [2, с. 131].

Незважаючи на те, що О. П. Світличний та С. Я. Лихова є представниками різних галузевих наук, вони єдині, що на сьогодні існує численна кількість законодавчих актів, якими передбачена відповідальність юридичних осіб.

Дійсно, чинним вітчизняним законодавством передбачена різноманітна відповідальність юридичних осіб, як правило, до юридичних осіб застосовуються заходи матеріального характеру в рамках інших галузей права. Такі заходи застосовуються природоохоронним законодавством (екологічним, земельним), фінансовим, податковим, господарським. Зокрема, до юридичних осіб Господарським ко-

дексом України можуть застосовуватися штрафні санкції та іншими актами законодавства. Так, відповідно до ст. 239 Господарського Кодекса України органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та в порядку, встановленому законом, можуть застосовувати до суб'єктів господарювання такі адміністративно-господарські санкції, як: вилучення прибутку (доходу); адміністративно-господарський штраф; стягнення зборів (обов'язкових платежів); застосування антидемпінгових заходів; припинення експортно-імпортних операцій; застосування індивідуального режиму ліцензування; зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності; анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання; скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання; інші адміністративно-господарські санкції, встановлені ГК та іншими законами [12].

Різноманітні заходи відповідальності до юридичних осіб також встановлено податковим та іншими законодавством. Так, Податковий кодекс України містить широкий перелік прав податкових органів у частині застосування штрафних та фінансових санкцій до юридичних осіб за порушення податкового законодавства [13].

Наведене свідчить, що для юридичних осіб існує численна кількість законодавчих підстав юридичної відповідальності.

Висновки. Під впливом європейських інтеграційних процесів та активізації боротьби з корпораціями, визнання юридичних осіб суб'єктами адміністративної відповідальності призведе до руйнування основних конструкцій у науці адміністративного права в частині структури адміністративного правопорушення, особливо це стосується суб'єктивної сторони складу (у частині ставлення юридичної особи до вчиненого діяння, тобто вину у формі умислу або необережності), адже ніхто переконливо це ще в науці адміністративного права не довів.

Список використаних джерел:

1. Світличний О. П. Адміністративна відповідальність юридичних осіб за порушення земельного законодавства: проблеми правового регулювання / О. П. Світличний // *Юридичний вісник*. — 2011. — № 3. — С. 81–85.
2. Лихова С. Я. Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності / С. Я. Лихова // *Юридичний вісник*. — 2014. — 4 (33). — С. 128–132.
3. Голосніченко І. П. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч. У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. — К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. — 592 с.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23 травня 2013 року Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 12. — Ст. 183.
5. Додін Є. В. Удосконалення законодавства про адміністративну відповідальність юридичних осіб / Є. В. Додін // *Концепція розвитку законодавства України*. — К., 1996. — 256 с.
6. О дальнейшем ограничении применения штрафов в административном порядке: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 21 июня 1961 года // *Ведомости Верховного Совета СССР*. — 1961. — № 35. — Ст. 368.
7. Лук'янець Д. М. Підстави адміністративної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності: дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук.: 12.00.07 / Д. М. Лук'янець. — НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2000. — 199 с.
8. Коваль Л. Яким бути Адміністративному кодексу України / Л. Коваль // *Право України*. — 1993. — № 3. — С. 24–26.
9. Бондаренко Г. П. Адміністративна відповідальність в СРСР / Г. П. Бондаренко // *Львів: ЛДУ*, 1975. — 176 с.
10. Забарний Г., Менів Л. Адміністративно-правова характеристика суб'єкта адміністративних порушень законодавства про захист прав споживачів / Г. Забарний, Л. Менів // *Право України*. — № 1. — 2009. — С. 149–156.
11. Демський Е. Співвідношення адміністративної і господарської відповідальності // *Юридична Україна*. — 2005. — № 9. — С. 24–29.
12. Господарський кодекс України: Закон України 16 січня 2003 року // *Відомості Верховної Ради України*. — 2001. — № 18–22. — Ст. 144.
13. Податковий кодекс України: Закон України 02 грудня 2010 року // *Відомості Верховної Ради України*. — 2011. — № 13–17. — Ст. 112.

Губанов О. А. Ответственность юридических лиц в контексте адаптации законодательства Украины с законодательством Европейского Союза

В статье рассмотрены теоретические вопросы, касающиеся административной ответственности юридических лиц и влияния законодательства Европейского Союза на законодательство Украины. Высказано предположение о непризнании юридических лиц субъектами административной ответственности.

Ключевые слова: законодательство, субъекты ответственности, административная ответственность, юридические лица, юридическая ответственность.

Hubanov O. O. Liability of legal persons in the context of adaptation of Ukrainian legislation to the legislation of the European Union

The article deals with theoretical questions concerning the administrative liability of legal persons and the impact of European Union legislation the legislation of Ukraine. The assumption about the non-recognition of legal persons as subjects of administrative responsibility.

Key words: the law, the subjects of responsibility, administrative responsibility, legal entity, legal responsibility.

Стаття надійшла до друку 31 жовтня 2016 р.